

Za rok 2001 byly k dispozici pouze předběžné výsledky pohybu obyvatelstva, avšak jen absolutní počty jednotlivých demografických událostí resp. hrubé míry. Znalost dlouhodobých trendů a změn struktur umožňuje však na jejich podkladě formulovat některé závěry, a to zvláště při sledování průběhu jednotlivých procesů uvnitř sledovaných roků, tj. podle kalendářních měsíců.

Vývoj obyvatelstva probíhá zpravidla v dlouhodobých stabilních trendech, pokud se ovšem výrazně nezmění věková struktura nebo vnější podmínky, které mohou poměrně rychle ovlivnit demografické chování. Mezi ně patří zvláště změny legislativního rámce populačního vývoje nebo změna metodiky sledování: pak ztrácí registrované údaje potřebnou srovnatelnost a je nutné je interpretovat zvláště opatrně.

Populační situace zůstala v roce 2001 v rámci očekávaných hodnot ukazatelů. Výjimkou byl jen pokles počtu uzavřených sňatků, a to i při dále zvýšených počtech potenciálních snoubenců. Vzestup počtu rozvodů souvisel se stabilizací praxe soudů i předrozvodové „přípravy“ rozcházejících se manželů: šlo jen o to, do jaké míry bude překročena hranice ročního počtu 30 tis. rozvodů. Počet živě narozených dětí poklesl o 200 a výrazně se zpomalil úbytek počtu registrovaných potratů. Zřetelně pozitivní vývoj byl tak zaznamenán pouze v úmrtnosti snížením počtu zemřelých více než o 1,2 tis. Data za stěhování přes hranice republiky jsou nesrovnatelná, vyjadřují novou situaci v registraci, odpovídající více mezinárodním doporučením. Také tím došlo k výraznému prohloubení úbytku obyvatelstva.

**Stagnace úrovně
sňatečnosti
a porodnosti pokračuje**

Tab. 9.1: Pohyb obyvatelstva v letech 1999–2001 (absolutní počty demografických událostí)

Události	1999	2000	Rozdíl 1999–2000		2001	Rozdíl 2001–2000	
			abs.	%		abs.	%
Sňatky	53 523	55 321	1 798	3,4	52 374	–2 947	–5,3
Rozvody	23 657	29 704	6 047	25,6	31 586	1 882	6,3
Živě narozené děti	89 471	90 910	1 439	1,6	90 715	–195	–0,2
Potraty celkem	52 103	47 370	–4 733	–9,1	45 057	–2 313	–4,9
z toho interrupce	39 382	34 623	–4 759	–12,1	33 000 ²	–1 600 ²	–4,0 ²
Zemřelí	109 768	109 001	–767	–0,7	107 755	–1 246	–1,1
Úbytek přirozenou měnou	–20 297	–18 091	2 206	x	–17 040	1 051	.
Přistěhovalí	9 910	7 802	–2 108	–21,3	12 918	5 116	.
Vystěhovalí ¹	1 136	1 263	127	11,2	21 469	20 206	.
Saldo zahraniční migrace	8 774	6 539	–2 235	x	–8 551	–15 090	.
Celkový úbytek obyvatelstva	–11 523	–11 552	–29	x	–25 591	–14 039	.

¹ registrace vystěhovalých je trvale neúplná

² odhad

Vnější podmínky populačního vývoje se v průběhu roku 2001 měnily poměrně málo. Na jedné straně se sice nepatrně zvýšila bytová výstavba, byla však pro většinu mladých lidí finančně nedostupná, i když bylo možné získat stavební úvěry snáze než dříve. Na druhé straně však stále nedokončená deregulace nájemného blokovala ve městech tisíce bytů, potřebných pro bydlení mladých manželství. Dále vzrostla nezaměstnanost mladých lidí, zvláště absolventů škol bez praxe, a ta vedla ke zvýšení odpovědnosti při vstupu do manželství a zakládání rodiny narozením dítěte.

Proto došlo k dalšímu odkládání sňatků do vyššího věku a k poměrně nečekanému poklesu ročního počtu sňatků téměř o 3 tis. V ročních časových řadách počtu uzavřených sňatků tak vzniklo opět historické minimum (dosud 53 523 v roce 1999). Předpokládáme, že intenzita prvosňatečnosti se dále o něco snížila. K úbytku počtu sňatků došlo ve všech měsících kromě června a srpna. Květnové minimum v rozpětí 2,7–3,0 % ročního počtu sňatků se v posledních pěti letech udržuje i nadále, stále větší podíl sňatků připadá na období červen až září: v roce 1997 činil ještě 47 %, v roce 2001 dosáhl již 53 %, a to vždy při maximu v červnu, výjimečně v září. Termín vstupu do manželství zřejmě stále více souvisí s možností nástupu na společnou dovolenou (svatební cestu).

Rozvodů bylo povoleno v roce 2001 téměř o 2 tis. více než v roce 2000. V poměrně krátkém období zhruba dvou let se tak počet rozvodů rychle přiblížil maximální úrovni 32–33 tis. povolených rozvodů

**Posun uzavírání sňatků
a rození dětí do vyššího
věku pokračuje**

z let 1996–1998, přestože ubylo mladých manželství trvajících méně než 4–5 let. Nejvyšší intenzita rozpadu je u manželství bez dětí již ve druhém a třetím roce jejich trvání, takže jde o sňatkové kohorty z období s ročními počty zhruba 55 tis. sňatků. Naproti tomu manželství s nezletilými dětmi se rozvádějí později, nejvíce v pátém až osmém roce trvání, a jsou tedy ze sňatkových kohort početně o něco silnějších. Zatímco v prvních pěti měsících roku 2001 pokračoval vzestup počtu povolených rozvodů navazující na vývoj v roce 2000, od června se pohyboval počet rozvodů na úrovni předchozího roku (celkový pokles o necelých 100). Dá se předpokládat, že intenzita rozvodovosti se vrátí po dvouletém vybočení vlivem legislativní změny na předchozí výši. Odhadujeme, že úhrnná rozvodovost v roce 2001 činila kolem 43.

I když se počet živě narozených dětí ve srovnání s rokem 2000 snížil jen o necelých 200, minimální kolísání počtu narozených dětí v odpovídajících měsících obou roků svědčí o tom, že při dané úrovni sňatečnosti a pravděpodobně jen malém vzestupu počtu a podílu dětí narozených mimo manželství se situace v reprodukčním chování stabilizovala; nejsou zřejmě žádné změny. To znamená, že pokračuje vzestup průměrného věku rodičích resp. prvně rodičích žen, a že se těžiště plodnosti posunuje do vyššího věku. Při stabilizaci úrovně reprodukce na současné úrovni – s předpokládanou úhrnnou plodností ve výši 1,13 živě narozených dětí na jednu ženu – zřejmě nedochází ani ke strukturálním změnám.

Počet hlášených potratů se v roce 2001 snížil o 2,3 tis., z toho interrupcí podle odhadu o 1,6 tis. Pokračuje tedy příznivý trend úbytku umělých ukončení těhotenství v celém období od roku 1989, ale se zpomalujícím se tempem. K poklesu počtu hlášených potratů došlo v šesti měsících roku, data za prosinec se zdají být neúplná (meziroční pokles o 400, tedy o více než 10 % předložského počtu). Úhrnná potratovost se snížila asi na 0,45.

Trvale příznivý průběh úmrtnosti se v roce 2001 projevil úbytkem počtu zemřelých o dalších více než 1,2 tis. osob. Úbytek počtu obyvatel s možným vlivem na snížení počtu zemřelých je kompenzován přírůstkem počtu starších osob, takže lze srovnávat: v roce 1990 zemřelo 129 tis. osob, v roce 1995 ještě 118 tis., a v loňském roce necelých 108 tis. Kvocient kojenecké úmrtnosti poklesem o jednu desetinu promile zůstal na téměř stejné úrovni (4,0 promile).

Ze srovnání počtu zemřelých v jednotlivých kalendářních měsících je zřejmý největší pokles na počátku roku (v lednu o 2,6 tis., v únoru o 0,9 tis. – tehdy vysoká intenzita úmrtnosti vlivem chřipkové epidemie), v dalších měsících docházelo ke vzestupu. Sníženého počtu zemřelých v roce 2001 bylo tedy dosaženo hlavně díky příznivé epidemiologické situaci: očekávaná chřipková epidemie v podzimních měsících se „nedostavila“. Lze odhadnout, že naděje dožití se u obou pohlaví zvýšila přibližně o 0,4 roku.

Obdobně jako v roce 2000 ve všech měsících roku 2001 zemřelo více osob než se narodilo živě dětí, takže pokračoval dlouhodobý úbytek obyvatelstva přirozenou měnou. Byl sice celkově o tisíc nižší než v předchozím roce, ale tím se úbytek obyvatelstva jen nepatrně zpomalil.

Statistika zahraničního stěhování byla v předchozích letech deformována neúplností registrace počtu vystěhovalých (odešlých) osob, takže bylo nutné pochybovat o úrovni migračního salda. V roce 2001 se v datech na obou stranách promítá registrace „přeshraničního“ pohybu nejen ve smyslu změn trvalého bydliště, ale také osob, přicházejících (a následně také odcházejících) na povolení dlouhodobého pobytu. Odpovídá to mezinárodním doporučením, dává to lepší pohled na skutečný pohyb přes hranice, ale problémy s neúplností registrace vystěhování našich občanů tím nejsou vyřešeny. Musíme prostě počítat s tím, že statisticky sledovatelné registrované příchody a odchody budou mít vždy jen řádový charakter, že nikdy nepůjde o přesnou bilanci.

Z dat za rok 2001 vyplývá ve srovnání s rokem 2000 (při tehdy jiné metodice) vzestup počtu přistěhovalých o 5 tis., kdežto zvýšení počtu vystěhovalých o 20 tis. Závěr je jednoznačný: formální aktivní saldo zahraničního stěhování se změnilo ve ztrátové a tím prohloubilo úbytek obyvatelstva (přirozenou měnou ztráta 17 tis., nově definovanou zahraniční migrací téměř o 9 tis, tedy společně více než o 25 tis.). Z publikovaných údajů se zdá, že registrace vystěhovalých nebyla v prvním čtvrtletí 2001 ještě úplná, že spolehlivější data jsou až od května. To by ovšem znamenalo, že skutečné počty vystěhovalých by byly ještě o 6–7 tis. vyšší, a že tedy ztrátové saldo zahraniční migrace by činilo 15–16 tis. a celkový úbytek obyvatelstva by dosáhl úrovně více než 30 tis. osob. Jakou strukturu má zahraniční migrace v dnešním pojetí – jak se diferencuje délka pobytu, země příchodu a odchodu aj. – bude zřejmě až z definitivního zpracování výsledků za rok 2001.

○ ○ ○

Demografické chování je do značné míry předurčováno vnějšími podmínkami: jejich výrazné změny se pak projevují v pohybu úrovně ukazatelů a vytváření trendů. Stabilizace životních podmínek především

mladých lidí vede při pragmatickém životním způsobu nutně i ke stabilizaci úrovně sňatečnosti a plodnosti, částečně i potratovosti. Vývoj intenzity rozvodovosti je podmíněn navíc legislativními změnami resp. jejich následky v dalších letech.

S přihlédnutím k těmto známým skutečnostem se dá hodnotit populační vývoj v roce 2001 jako stabilizovaný, odpovídající trendům z předchozích let, při pokračování posunu uzavírání sňatků a rození dětí do vyššího věku. Průměrný věk svobodných ženichů a nevěst a průměrný věk matek při narození prvního i dalších dětí je u nás stále ještě o 2–3 roky nižší než v západoevropských zemích, takže existuje další „prostor“ pro pokračování odkladu. Pravděpodobně však při tom dochází k častějšímu odmítání vstupu do manželství (resp. nesezdaného soužití) a k záměrné (plánované) bezdětnosti. Náznaky tohoto trendu jsou zatím zřejmé z růstu podílů svobodných osob ve věku kolem 30 let a z výpočtů vzestupu hypotetického počtu a podílu žen, které se ani později nezúčastní reprodukce.